

<https://doi.org/10.59849/2410-5600.2025.1.125>

UOT: 81.

Fəxriyyə Cəfərova

*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Naxçıvan ş., Heydər Əliyev prospekti-2
e-mail: ceferova.fexriyye@mail.ru*

AŞIQ POEZİYASININ DİL XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Bildiyimiz kimi, Aşiq poeziyasının dili özünə məxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Bu dilin mayasında xalqın ruhu və deyim tərzı dayanır. Aşiq poeziyasının dili, ilk növbədə, sadəlik və düzgünlüyü ilə diqqəti çəkir. Bu poeziya dilin mürəkkəbliyindən uzaq olan bir üsluba malikdir. Aşiq üslubunun sadəliyi müxtəlif yaş qrupuna daxil olan insanların asanlıqla qəbul edə biləcəyi axıcı bir dilin yaranmasına imkan verir. Diqqətə dəyər faktlardır ki, ən mürəkkəb və dərin düşüncələr belə, aşıqların dili ilə sadə və təsirli şəkildə bizlərə çatdırılır.

Onu da qeyd edək ki, aşıqlar çox vaxt öz bölgələrinin xüsusiyyətlərini və dialektlərini poetik dilə daxil etməklə onu zənginləşdirirlər. Bu, bədi dilə xüsusi bir rəng qatır və xalqın özəl xüsusiyyətlərini ifadə etməyə imkan yaradır.

Aşiq poeziyasının linqvistik xüsusiyyətlərindən olan adlardan istifadə məqamları da diqqəti cəlb edən cəhətlərdəndir. Bu poeziyanın mifik və tarixi xarakteri onun onomastikasının da araşdırılması üçün imkanlar açır. Bu cəhətdən, aşiq poeziyası vacib bir sahədir.

Məqalədə də məhz aşiq poeziyasının linqvistik xüsusiyyətləri nümunələr əsasında təhlilə cəlb edilmişdir.

***Açar sözlər:** aşiq poeziyası, üslub, poetik dil, linqvistik xüsusiyyətlər, deyim tərzı*

Giriş

Bütün türk dünyasında, o cümlədən Azərbaycanda yüzilliklər boyunca davam edən və zəngin bir ədəbi ənənəyə malik olan aşiq poeziyası linqvistik baxımdan dəyərli qaynaqlardan biridir. Musiqi ilə sıx əlaqələri olan aşıqların söz sənəti dərin mənalarla, xalqın həyatını, adət-ənənələrini, hiss və düşüncələrini ifadə etmək xüsusiyyəti ilə nəsillərdən-nəsillərə keçərək bu günümüzdə çatmışdır.

Aşiq poeziyasının dili özünə məxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Bu dilin mayasında xalqın ruhu və deyim tərzı dayanır. Aşiq poeziyasının dili, ilk növbədə, sadəlik və düzgünlüyü ilə diqqəti çəkir.

Bu poeziya dilin mürəkkəbliyindən uzaq olan bir üsluba malikdir. Hətta uzaq yüzilliklərin tarixinə aid olan aşıqların da dili sadəlik və aydınlığı ilə seçilir. Məsələn, yaşam və fəaliyyəti XIII yüzilyə aid edilən Aşiq Aydının yaradıcılığı bu fikri təsdiq edən maraqlı mənbələrdəndir:

Belə gəl, belə get bağ arasıyla

*Hürküşüb bülbüllər, gül inciməsin.
Daransın zülfləri badi-səbəylə,
Şana inciməsin, tel inciməsin [3, s.27].*

Burada çağdaş dilimizdə işlənməyən iki faktla qarşılaşırıq:

1. “Şana” sözü.
2. “Badi-səbə” ifadəsi.

Hazırda “şana” ismi işləkliyini itirən leksik-qrammatik vahidlərdən sayılsa da, onun “daraq” anlamında işlənməsi çoxuna məlumdur. “Badi-səbə” klassik şeir dilimizə xas olsa da, anlaşılan ifadələrdəndir.

Aşıq üslubunun sadəliyi müxtəlif yaş qrupuna daxil olan insanların asanlıqla qəbul edə biləcəyi axıcı bir dilin yaranmasına imkan verir. Diqqətə dəyər faktlardır ki, ən mürəkkəb və dərin düşüncələr belə, aşıqların dili ilə sadə və təsirli şəkildə bizlərə çatdırılır. “Sazın, sözün əzəli və əbədi missiyası xalqın dilini, ruhunu yaşatmaq, arıdib-durultmaq, tarixi-mənəvi kimliyini, etnoqrafik yaşam tərzini, folklor dəyərlərini, fikir-düşüncə özünəməxsusluğunu, könül gözəlliklərini sirli-sehrli bir ecazkarlıqla sabahlara daşımaqdır” [9, s.5]. Buna görədir ki, bütün dövrlərin aşıq poeziyasında xalqın gündəlik danışdığı dilinin təsiri aydın görünür. Aşıqlar çox vaxt öz bölgələrinin xüsusiyyətlərini və dialektlərini poetik dilə daxil etməklə onu zənginləşdirirlər. Bu, bədii dilə xüsusi bir rəng qatır və xalqın özəl xüsusiyyətlərini ifadə etməyə imkan yaradır.

Aşıq poeziyasının ən mühüm linqvistik cəhətlərindən biri xalqın ənənəvi söz və ifadələrindən istifadə edərək, xalqın dili ilə poeziyanı birləşdirməkdir.

*Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Yəqin bu dünyanı pul dolandırır.
Kəsilib məhəbbət, qalmayıb hörmət,
Dövlətli dalınca mal dolandırır [2, s.191].*

Aşıq Alı yaradıcılığından alınmış bu nümunə indi də hamı üçün başa düşüləndir və ya uzaq tarixlərdən gələn aşıq dili də belədir.

Aşıq poeziyasında sözlərin ritmik quruluşu böyük əhəmiyyət daşıyır. Aşıq sənətinin musiqi ilə sıx əlaqəli olması sözlərin ritm və ahənginə təsir edir. Bu xüsusiyyət aşıq poeziyasının özünəməxsus cəhətlərindəndir. Musiqi ilə müşayiət edilməsə belə, aşıq dili öz cazibəsi ilə insanda elə bir duyğu yaradır ki, onun özü ən mükəmməl musiqi qəbərə bərabərdir:

*Yaxşı olur qohum-qardaş,
El, başına dolandığım.
Harda görsən, yara yalvar,
Dil, başına dolandığım [8, s.124].*

Aşıq poeziyasının linqvistik xüsusiyyətlərindən biri kimi onun çox zəngin və qədim ədəbi ənənələrə malikliyidir. Aşıqların istifadə etdiyi bəzi ifadələr və qafiyələr qədim Azərbaycan ədəbi dilinin təsirini yada salır. Bu, aşıq poeziyası dilinin tarixlə sıx əlaqəsini və xalqın keçmişinə olan bağlılığını göstərir. Bu dil, həm də milli kimliyi, ənənəvi dəyərləri və etnoqrafik xüsusiyyətləri qoruyub saxlayır. Aşıq poeziyasının dilində emosional dərinlik diqqəti cəkkən önəmli cəhətlərdəndir. Bu dil təkə gündəlik həyat hadisələrini deyil, həm də insanın daxili aləmini, məhəbbəti, ayrılığı, kədəri, sevinci, arzu və ümidləri, ümumiyyətlə, insanın ruh halını ifadə etməyə yönəlmişdir:

*Məni oda salan gözəl Sənəmi,
Sevsəm, öldürərlər, sevməsəm, ölləm.
Ürəyimi yaxan gizli dərdimi
Desəm, öldürərlər, deməsəm, ölləm [6, s.31].*

Aşıq dilinin hər bir ifadəsi, cümləsi insanın həyatındakı bir dönəmi, hiss və düşüncələrin harmoniyasını əks etdirir.

Aşıq poeziyasının linqvistik xüsusiyyətlərindən olan adlardan istifadə məqamları da diqqəti cəlb edən cəhətlərdəndir. Bu poeziyanın mifik və tarixi xarakteri onun onomastikasının da araşdırılması üçün imkanlar açır. Bu cəhətdən, aşıq poeziyası vacib bir sahədir. Aşıq dilində istifadə edilən mifik və tarixi adlar bir çox hallarda ənənəvi qəhrəman obrazları ilə əlaqələndirilir. Bu adlar, həmçinin, Azərbaycan xalqının keçmişinə, əfsanələrinə, qəhrəmanlıq tarixinə və mübarizələrinə işarə edir:

*Aşıq Cünun nəmə üstə saz çalar,
Dastanında yüz igidin adı var.
Qılıncda Koroğlu, tədbirdə Nigar,
Neçə savaşıları udan görmüşəm [4, s.77].*

Bundan başqa, aşıq dilində simvolik və ya əsl mənəli adlarla qarşılaşırıq ki, onlardan ən çox dağlar səciyyəvidir:

*Sənə deyim Soltan dağı,
Nə dumandır başın sənini?
Qocalardan sual etdim,
Kimsə bilməz yaşın sənini [7, s.48].*

Türk dünyasında bu adda çox sayda dağlar vardır. Məsələn, Güney Azərbaycanda Nəqədə şəhəri yaxınlığında Sultan Yaqub dağı, Səhənd dağında yerləşən Soltan dağı tarixi bölgəsi, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şahbuz və Culfa rayonlarının sərhədində Soltanbud dağı, Türkiyənin Ağdəniz (Akdeniz) bölgəsində olan, Konya və İspartanın sərhədində yerləşən təxminən yüz kilometr uzunluğunda sıralı Sultan dağları və s. Bu ada XVI-XVII yüzilliklər arasında yaşayıb-yaratmış və “Əsli-Kərəm” dastanını düzüb-qoşan el sənətkarı Dədə Kərəmin dilində rast gəlirik. “Aşıq poeziyamızın, eləcə də dastanlarımızın diqqəti çəkən bir özəlliyi də saz-söz yaddaşında vətən coğrafiyasının, tarixi mahal və yurdlarımızın, müqəddəs, ulu torpaqlarımızın sıx-sıx yer almasıdır [9, s.11]”. Bu mənada, dağlar aşıq dilində xüsusi mövqeyə malikdir. “Mətnlərdən birində deyilir ki, Kəpəz, Alviz, Murov və Qoşqar dağları əvvəlcə üç qardaş və ana imişlər. Anaları Alviz saca fətir salırmış. Uşaqlar nadinclik edirlər, fətirin üstündə dava edirlər. Murov xançalı Kəpəzin başına vurur. Ana ağlayır, qardaşları hərəsi bir yana gedirlər, dağa dönürlər”.

Bu dağlardan Kəpəz, Murov və Qoşqarın adına tez-tez rast gəlmək olur. Mənbələrdə Alviz dağ adının da müəyyən qədər mövqeyi vardır:

*Başın üstə şahin, şonqar səslənər,
Alviz dağı, heç əskilməz dumanın.
Ətəyində tuti, qumru bəslənər,
Alviz dağı, heç əskilməz dumanın [7, s.51].*

Aşıq şeirində çox vaxt təbiət mənzərələri və dağlar vasitəsilə insan psixologiyası təsvir olunur. Bu cür məcazlardan istifadə etməklə, aşıq dilində mənalər daha dərindən və simvolik şəkildə ifadə edilir. Aşıq poeziyasının dilində bəzi hallarda qeyri-real görünən adlar da vardır. Belə adlar, şairlərin metaforik istifadə etdiyi, həmçinin dərin məna yükü daşıyan söz və ya ifadələrdir. Bu adlar yalnız şairin dilindəki xüsusiyyətləri deyil, həm də onun sənətkarlığının təzahürlərini nümayiş etdirir. Aşıq şeirində istifadə edilən belə adların təhlili bu sənətin poetik quruluşunu daha dərindən anlamağa kömək edir. Bu mənada, Molla Cumanın yaradıcılığı xarakterikdir:

*İsmi Pünhan elə şirin danışır,
Ay qabaqda qələm qaşlar oynadır.
İki ləbi bir-birinə sarmaşır,
Gül ağzında gövhər dişlər oynadır [11, s.255].*

Aşıq dilindəki xüsusi adlar, eyni zamanda, sosial və mədəni funksiyaları ilə də diqqət çəkir. Bu poetik dildə, bir tərəfdən, cəmiyyətdəki adət-ənənələr, digər tərəfdən isə sosial və tarixi hadisələr əks etdirilir. Bu adlar aşıq yaradıcılığında nəinki məzmun daşıyır, həm də müxtəlif mədəniyyətlər arasındakı əlaqələri göstərir. Ümumiyyətlə, aşıq dilinin onomastikası, onun özəlliklərini daha dərindən anlamağa və folklorun tarixi və sosial əhəmiyyətini, şeirə, mədəniyyətə olan təsirini daha yaxşı dərk etməyə imkan verir.

Araşdırmalar göstərir ki, aşıq poeziyası Azərbaycan xalqının qədim mədəniyyətlərindən biri olaraq, çox əsrlik tarixə, folklor zənginliyinə, xalqın gündəlik həyatına və adət-ənənələrinə təsir edən müxtəlif dil elementlərindən ibarətdir. Tarixən aşıqlar dilin leksik-qrammatik qaydalarına əməl etsələr də, onun bədii imkanlarından geniş istifadə edərək, xüsusi üslub yaratmışlar. Aşıq dili xalqın gündəlik danışq dilindən çoxlu faktlar almış, məcazlar, deyimlər, atalar sözləri və məsəllərdən geniş istifadə etmişdir. Bunlar aşıq dilinin xalqın həyat təcrübəsinə nə qədər bağlı olduğunu və bu təcrübəni poeziyada necə təcəssüm etdirdiyini göstərir:

*Özündən kiçiyi işə buyurma,
Söziin yerə düşər, heç miqdar olmaz.
Hər nə ki kar görsən, öz əlinlə gör,
İnsan öz işində cəfakar olmaz.*

*Özündən böyüyün saxla yolunu,
Düşən yerdə soruş ərzi-halını.
Amanat-amanat qonşu malını,
Qonşu yox istəyən özü var olmaz [1, s.82].*

Bu örnək aşıq poeziyası dilinin tərbiyəvi funksiyalara malik olduğunu göstərir. Ona görə də aşıqlar xalq arasında "özəl danışanlar", "gözəl sözlər deyənlər" kimi qəbul edilib tanınırlar. Bu xüsusiyyət onların maarifçilik rolun üzə çıxarır. Aşıq dilində tərbiyəvi fikirlər, bir çox hallarda, sosial həyatda insanlar arasında əxlaqi və mənəvi dəyərləri qorumağa xidmət edir:

*Gövhər mətahını açma nadana,
Tök bazara, sərrafına yaxşı sat [5, s.273].*

*Pis övlada öyüd versə yaxşı ata,
İgid çıxıb süvar olmaz yaxşı ata [5, s.273].*

Nəticə

Poetik nümunələr əsasında aparılan araşdırmalar aşiq sənətinin, demək olar ki, hər bir dövrdə insanları düşündürən, onları doğru yola yönəldən, əxlaqi və mənəvi dəyərləri mənimsəməyə çağıran bir sənət forması olduğunu təsdiq edir. Azərbaycan aşiq poeziyasının dili xalqımızın düşüncə tərzini və dünya görüşünü əks etdirən mühüm vasitələrdəndir.

Beləliklə, aşiq poeziyası sadəliyi, ritmi və bədii zənginliyi ilə özünə məxsus bir dil quruluşuna malikdir. Xalqın düşüncə və həyat tərzini özündə əks etdirən bu dil söz sənətinin bir növü olaraq, həm bədii bir ifadə vasitəsidir, həm də xalqın mədəni və əxlaqi dəyərlərinin qorunub saxlanması üçün mühüm rola malikdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abbas Tufarqanlı. Aşiq ədəbiyyatı antologiyası (Aşiq poeziyası). Bakı: XalqBank,- 2017.- s. 79-90.
2. Aşiq Alı. Aşiq ədəbiyyatı antologiyası (Aşiq poeziyası). Bakı: XalqBank,- 2017.- s. 187-191.
3. Aşiq Aydın. Aşiq ədəbiyyatı antologiyası (Aşiq poeziyası). Bakı: XalqBank,- 2017.- s. 26-28.
4. Aşiq Cünun. Aşiq ədəbiyyatı antologiyası (Aşiq poeziyası). Bakı: XalqBank,- 2017.- s. 7778.
5. Aşiq Hüseyn Bozalqanlı. Aşiq ədəbiyyatı antologiyası (Aşiq poeziyası). Bakı: XalqBank,- 2017.- s. 270-275.
6. Aşiq Qərib. Aşiq ədəbiyyatı antologiyası (Aşiq poeziyası). Bakı: XalqBank,- 2017.- s. 28-32.
7. Dədə Kərəm. Aşiq ədəbiyyatı antologiyası (Aşiq poeziyası). Bakı: XalqBank,- 2017.- s. 47-54.
8. Xəstə Qasım. Aşiq ədəbiyyatı antologiyası (Aşiq poeziyası). Bakı: XalqBank,- 2017.- s. 122-133.
9. Qasımlı M. Dədə Qorqudan üzü bəri. Aşiq ədəbiyyatı antologiyası (Aşiq poeziyası). Bakı: XalqBank,- 2017.- s. 5-12.
10. Mifologiyada dağ insan kimi canlı varlıqdır
<https://www.xalqcebhəsi.az/news/literature/36804.html>
11. Molla Cuma. Aşiq ədəbiyyatı antologiyası (Aşiq poeziyası). Bakı: XalqBank,- 2017.- s. 252-261.

Fakhriyyə Jafarova

Language features of ashik poetry

Summary

We know, Ashik language belonging to the features of his poetry The essence of this language is the spirit and idiom of the people. First of all ashig language is simplicity and with accuracy attention This poetry from the complexity of the language has a style that is far from the ordinary. The simplicity of the Ashik style to different age groups people entering easily reception can allows for the creation of a fluent language. Note value it is one of the facts that ink and deep thoughts so, in the language of lovers simple and effective in the way It is delivered to us.

Note that too. Let's go, lovers. very time of their regions characteristics and dialects poetic language included They enrich it by doing so. This is artistic language a special color mule and of the people private characteristics expression allows you to do it.

In love of poetry linguistic using names with characteristics attention to the points involvement who This is one of the aspects of poetry. mythical and history The character of the ashıq also opens up opportunities for the study of its onomastics. In this respect, the ashıq poetry It is an important area. In the article also exactly lover of poetry linguistic features examples based on to analyze involvement has been done.

Key words : *ashik poetry, style, poetic language, linguistics characteristics, idiom*

*Filologiya elmləri doktoru, professor Sədaqət Həsənova
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.*